

Gerovės valstybės pagrindas – visuomenės pasitikėjimas medijomis

Spalio pabaigoje Rygoje vyko renginys „Baltic MIL Day 2024“ (angl. *MIL – Media and Information Literacy*), kurio metu mokslininkė Anne Leppajarve (Tampėres universitetas, Suomija) pasiūlė apsvaistyti ir įvertinti medijų įtaką valstybės veikimui, pristatydamą medijų gerovės valstybės (angl. *Media Welfare State*) koncepciją.

Terminas „gerovės valstybė“ Lietuvoje yra dažnai vartojamas įvairiuose kontekstuose, tačiau jis ypač išpopuliarėjo 2019 metais, kai apie siekį plėtoti gerovės valstybę savo priešrinkiminėje kampanijoje kalbėjo prezidentas Gitanas Nausėda.

Apie tai, kokie sudėtiniai elementai sudaro gerovės valstybę, plačiai diskutuojama tiek politologų ir ekonomistų, tiek politikų ir žurnalistų tarpe. Kokie veiksniai lemia gerovės valstybę ir koks vaidmuo tenka medijoms? Pažymėtina, kad medijų gerovės valstybės koncepcija nėra nauja – ji dažnai vartojama Skandinavijos šalyse, kur kartais net naudojama „Šiaurės šalių medijų gerovės valstybės“ sąvoka. Pradžioje terminas buvo skirtas apibūdinti visuomeninio transliuotojo veikimą šalyje, tačiau pastaruoju metu šis terminas daugiau siejamas su skaitmeninės gerovės valstybės koncepcija, taip pabrėžiant medijos kaip „socialinių klijų“ vaidmenį sulipdant išsibarsčiusias „auditorijos saleles“ (taip auditoriją matė Johan Lindell ir Jan Fredrik Hovden 2018 metais rašę apie medijų gerovės valstybę).

Medijų gerovės valstybės principas grindžiamas kompleksiniu požiūriu, apimančiu visuomenės ir medijų sąveiką siekiant valstybės gerovės. Pagal šį konceptą visuomenė, kokybiškai veikdama informaciniame pasaulyje, gali naudotis naujų medijų teikiama pranašumais ir kartu išvengti potencialaus neigiamo poveikio, ir medijų sistema, prisitaikydama prie pokyčių, atsakingai veikia teikdama informaciją, atstovaudama viešą interesą ir telkdama visuomenę.

A. Leppajarve suformulavo aštuonis medijų gerovės valstybės principus: demokratijos, kaip valstybės veikimo principo, aiškumas, visuomenės informuotumas ir kritinis mąstymas, informacijos vartojimo ypatumai ir dėmesys jos turiniui, realybės suvokimas ir vertinimas, asmeninis žinojimas, teisė į kitokią nuomonę. Nors principai atrodo aiškūs ir savaime suprantami, tačiau jų kompleksas suformuoja palankią terpę raštingam, atsakingam informacijos ir medijų vartojimui.

Kaip šie principai pasireiškia kasdieniniame gyvenime ir kaip turime elgtis kurdami ir stiprindami medijų gerovės valstybę?

- (1) Užtikrinti, kad kiekvienam būtų aiški demokratijos koncepcija.** Demokratija – gerovės valstybės pagrindas, užtikrinantis žmonių teises ir laisves. Medijų vaidmuo, pristatant demokratijos sukuriama vertę, yra kritinis, nes visuomenė turi suprasti, kaip funkcionuoja demokratija ir kaip galima pasinaudoti jos teikiama pranašumais. Iš dalies dėl savo veikimo principo, medija gali imtis tarpininko veiksmų – padėti visuomenei įsitraukti į demokratijos procesus.
- (2) Sudaryti sąlygas individui gauti informaciją vartojant įvairias medijas, veikiančias skirtingose platformose.** Manoma, kad internetas ne tiek jungia, kiek skaldo auditoriją. Kiekvienas jame gali atrasti sau įdomią informaciją bei pasirinkti labiausiai tinkamą bendravimo/informavimo platformą. Tokiu būdu žmonės užsidaro vadinamuosiuose informaciniuose burbuluose. Tai reiškia, kad viešosios

komunikacijos dialogas su visuomene turi apimti skirtingas platformas globalioje informacinėje erdvėje.

- (3) Diegti supratimą apie medijų veikimą ir tai, kaip informacija parengiama, kad pasiektų kiekvieną iš mūsų.** Internetinėje erdvėje veikiantys algoritmai stebi mūsų informacijos vartojimo įpročius, fiksuoja interesus ir siūlo pažiūras atitinkančią, mus galinčią sudominti informaciją. Šito išvengti neįmanoma, todėl yra labai svarbu suprasti, kaip tie algoritmai veikia. Medijų raštingumo žinios ir įgūdžiai padeda geriau orientotis informacijos srautuose ir lengviau pastebėti komunikacinio manipuliavimo bandymus.
- (4) Diegti supratimą, kad tiesa priklauso nuo konteksto, o realybės suvokimas gali būti subjektyvus.** Medijos yra terpė, kurioje skleidžiamos žinios gali būti skirtingai interpretuojamos priklausomai nuo jų pateikimo konteksto. Pavyzdžiui, žmogui, neišmanančiam XX a. Europos istorinio konteksto ir istorinių įvykių aplinkybių, Rusijos teiginiai, esą Ukraina yra „netikra valstybė“, o Baltijos šalių „okupacijos nebuvo“, gali skambėti įtikinamai. Kremlius naudojami istorijos žinių trūkumu ar nepakankamu konteksto išmanymu, skleisdamas atitinkamus naratyvus apie Ukrainą ar Baltijos šalis Afrikos ir Lotynų Amerikos valstybėse.
- (5) Kiekvienas žmogus turi stiprinti savo kritinį mąstymą ir suvokti būtinybę nuolat mokytis.** Kritinis ir kūrybinis mąstymas leidžia žmogui nepasimesti gausiuose informacijos srautuose. Medijų raštingumas, kritinis mąstymas ir nuolatinis domėjimasis aplinkui vykstančiais įvykiais yra būtini gebėjimai kiekvienam piliečiui XXI amžiuje.
- (6) Gerbti kitų žmonių teisę į asmeninę nuomonę.** Demokratija grindžiama individų sutarimu, kad kiekvienas turime teisę į individualumą, tad turime pripažinti ir kito asmens teisę į individualumą, savą nuomonę, laisvę.
- (7) Būti empatiškais.** Demokratija neįmanoma be tolerancijos kitoniškumui. Mes neprivalome perimti kitų žmonių pažiūrų, tačiau turime pabandyti suprasti kitų žmonių nuomonę, poziciją ir argumentaciją. Noras išgirsti ir suprasti padeda rasti bendrą kalbą ir sutarimą visuomenėje.
- (8) Formuoti stiprias sąjungas ir vengti darbų persidengimo.** Šis punktas yra ypač aktualus profesinei medijų bendruomenei. Bendradarbiavimas yra svarbus, nepriklausomai nuo to, ar kalbama apie pasipriešinimą negatyviems informaciniams procesams, pavyzdžiui, apie kovą su dezinformacija, ar apie kokybiškos informacinės erdvės formavimą. Bendradarbiavimas taip pat leidžia ne tik suvienyti pajėgumus bendram tikslui, bet ir išvengti perteklinio darbo, racionaliau panaudoti turimus išteklius.

Atrodytų, medijų gerovės valstybės receptas yra ne toks ir sudėtingas. Jis remiasi patikimos, tolerantiškos informacinės (medijų) aplinkos kūrimo idėja. Kita vertus, tam tikri pateikti punktai reikalauja rimtų pastangų, o kai kurios nuostatos kelia diskusijas. Pavyzdžiui, ar puoselėjant empatiją, mes turėtume toleruoti bet kokius žmogaus įsitikinimus ir pažiūras, įskaitant ekstremistines? Atsakymas būtų – ne, bet svarbu bandyti suprasti, kokios aplinkybės verčia vieną ar kitą žmogų tikėti kartais visiškai absurdiškais propagandos ir dezinformacijos naratyvais bei juos propaguoti. Svarbu ir tai, kad medijų gerovės valstybės kūrimas yra bendras

reikalas, potencialiai jungiantis tiek atitinkamą valstybės politiką, tiek medijų (pirmiausia – žiniasklaidos) sąmoningą veiklą, tiek ir visuomenės supratimą apie būtinas pastangas.

Parengė VU Komunikacijos fakulteto Komunikacinių įtakų ir propagandos tyrimų centro vadovas dr. Viktor Denisenko